

Kolozsvári fiúközépiskola és végzettjei a múltó időben

Kolozsvár a kincses város legrégebb középokú iskolája az 1557-ben alapított schola, amelyet az idők folyamán neveztek Unitárius Kollégiumnak, 1-es és 7-es számú magyar fiúközépiskolának, Brassai Sámuel Elméleti Líceumnak.

Az iskola évszázados történetéről sokan és sokat írtak *Gál Kelemenről*, *Pákei Lajoson* és *Kelemen Lajoson* keresztül *Gnál Györgyig*. Ez alkalommal az 1955-ben érettségizett diákok emlékei, élményei alapján foglalkozunk az ősi alma máter múltjával. Az ötvenéves évforduló kapcsán elsősorban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a félévszázada végzett nemzedék milyen útravalót kapott az iskolától, hogyan hatott tanáraik szellemisége életpályájukra, miként sáfarkodtak az elsajátított tudásanyaggal?

Az iskola történelmi múltja kétségtelenül szerepet játszott az egymást követő diáknemzedékek szellemi arculatának formálásában. Az ősi schola a XVI. század közepe táján a reformációval kezdődő szellemi és vallási küzdelmek légkörében született: alapítója Izabella királynő, Szapolyai János özvegye. A kolozsvári óvári domonkos zárdában létesített iskola kőbe vésett feliratát a diákok élő emlékezete is őrizte: „Királyi adomány vagyok, ennek az iskolának és a szegényeknek az öröksége – szolt az alapító parancsa –, aki ezt (...) más célra fordítja, az töröltessék az élők könyvéből és az emberek emlékezetéből. Az úrnak 1557. esztendejében”.

Az iskola felekezeti hovatartozás szerint először lutheránus, aztán református, majd 1568-tól unitárius. Első rektora a kor egyik legmarkánsabb személyisége, az unitárius egyház alapítója *Dávid Ferenc* (1510–1579) volt. Az évszázadok során az iskola tanárai és diákjai nehéz küzdelmet vívtak a fennmaradásért: 1693-ban a katolicizmusnak kedvező hatalom kiharcolta az óvári épületből és a Főtéri templommal szembeni épületekbe helyezte el. 1718-ban innen is távoznia kellett, ekkor a Belső-Magyar (később Kossuth Lajos) utcában lelt otthonra. 1780–1806 közötti években ezen a területen épült fel az un. „régii kollégium”, amelynek oszlopos kapujára az iskola jelmondatát: *Musis et virtutibus* (A műsáknak és erénynek) írták.

A régi kollégium legnépszerűbb professzora *Brassai Sámuel* (1797–1897) a nagy erdélyi polihisztor volt. Minden kétséget kizáróan mind a mai napig ő az iskola legismertebb személyisége, házsongárdi temetőben lévő síremlékét gyakran látogatják az iskola diákjai. A neves tudós – aki tíz nyelvet tudott, tíz tudományágat művelt és tíz évtizedet élt – a kollégium igazgató-tanáráként a régi kollégiumot Erdély egyik legkitűnőbb oktatási intézményévé fejlesztette. Oktatási reformja a latin helyett bevezette a magyar tanítási nyelvet, a csoportrendszerrel helyettesítette, európai színvonalú tankönyvei hatvan esztendeig szolgálták a népiskolai és gimnáziumi oktatást.

A XIX. század végére a fejlődő kollégium régi épülete már szűknek bizonyult. Nagylelkű adakozók, valamint a magyar államsegély lehetővé tették egy új kollégium felépítését. Az új iskola *Pákei Lajos* (1853–1921) tervei szerint épült és 1901 szeptemberében nyitotta meg kapuit. A kollégiumban – Erdély egyik legnagyobb és legszebb iskolaépületében – 130 helyiség volt, és a kor színvonalának megfelelő oktatási lehetőséget teremtett a mintegy négy-öt száz tanulóknak. Az épületben az 1948-as államosításig unitárius Papnevelő Intézet, Főgimnázium és Elemi Iskola működött.

Ez volt a mi iskolánk. Az előcsarnok bal- és jobboldali falán fekete márvány emléktábla hirdette az építetők nevét. Itt állt két carrarai fehér márvány fülkébe a két nagy adományozó *Berde Mózes* (1815–1895) és *Brassai Sámuel* mellszobra. A díszteremben széles frízben 15 reliefes portré neves unitárius személyiségeket ábrázolt, köztük *Dávid Ferenc* vallásalapítót, *János Zsigmondot*, Erdély első unitárius fejedelmét, *Bölöni Farkas Sándor* író, utazót, *Kriza János* püspök-költőt.

Kik voltak azok a személyiségek, akik tanárként vagy diákként előttünk jártak a kollégiumban és akiknek igyekeztünk a nyomába lépni? Az időbeli távolság természetesen több példaképünktől elválasztott minket, csak szellemi alkotásaik révén kerültünk kapcsolatba. Ilyenek voltak *Bölöni Farkas Sándor* (1795–1842), aki „Utazás Észak-Amerikában” című művével

saját korában „erkölcsi forradalmat idézett elő az eszmékben”, vagy *Kriza János* (1811–1875) népdalgyűjtő, a nagyhatású székely népköltési gyűjtemény a *Vadrózsák* összeállítója.

Brassai Sámuel történelmi előadásainak hatására a kollégiumban valóságos historikus iskolaként alakult, közülük kiemelkedett *Jakab Elek* (1820–1897) a legkitűnőbb erdélyi várostörténeti monográfia – *Kolozsvár története* – szerzője és *Kőváry László* (1820–1907) korának legnagyobb erdélyi magyar történésze. Az ő nyomaikba lépett: *Gál Kelemen*, *Gyallay Domokos*, *Kelemen Lajos*, *Bodor András*.

A XX. század első évtizedeiben írók és költők örögbítték iskolánk hírnevét, olyan nevekre figyeltünk, mint *Balázs Ferenc* (1901–1937) a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom egyik jelentős alkotásának a „Bejárom a kerek világot” szerzőjére, vagy *Bözödi Györgyre* (1913–1989) Baumgarten-díjas íróra a „Székely bánja” alkotójára.

Közéleti szereplésük, erkölcsi-emberi magatartásuk miatt tiszteltük *Szabédi László* (1907–1959) író, a Bolyai Tudományegyetem későbbi mártír professzorát, *Kemény János* (1903–1971) író, az Erdélyi Helikon marosvécsi írótalálkozóinak házigazdáját, a Kolozsvári Nemzeti Színház legendás igazgatóját.

A természettudományok művelői közül kiemelkedő személyiség *Borbély Samu* (1907–1984) matematikus professzor volt. Einstein berlini munkatársát később aerodinamikai kutatásai miatt kísérte figyelemmel a nemzetközi tudományos világ.

1948 augusztusában az un. tanügyi reform a felekezeti iskolázást – tehát az Unitárius Kollégiumot is – megszüntette, az oktatás tartalma gyökeresen megváltozott. Az év őszétől az iskolában állami gimnázium kezdte meg működését, mely az 1-es számú Magyar Fiúközépiskola nevet kapta. A történelmi hűség kedvéért el kell mondanunk, hogy az állami gimnáziumban kitűnő pedagógusokat alkalmaztak és kétségtelen, hogy az iskola Kolozsvár egyik legnagyobb és legjobb középszintű oktatási intézménye maradt. (Többben egyetemi katedrán is tanítottak.)

A tanügyi reform után a romániai oktatásban új szerkezetet vezettek be: az általános iskola I–VII osztályból állt és az un. „kis érettségivel” zárult, ezt követte a hároméves középiskola a VIII–X. osztály, amelyet az érettségi vizsga követett. Az 1952–53-as tanévben – bizonyára a középiskolások számának növelése céljából – felvételi vizsgát nem tartottak. A mi iskolánkban ebben az esztendőben három nyolcadik osztályban 90 tanulót vettek fel. Közülük – ezelőtt ötven esztendővel – 54 tanuló érettségizett.

Berde Áron (1819–1892) a kolozsvári tudományegyetem első rektora gyakran hangoztatta, hogy egy iskola eredményességét nem falainak erőssége, hanem tanárainak felkészültsége, szellemisége határozza meg. Az 1950-es esztendőben az 1-es számú Fiúközépiskola tanári kara kitűnő pedagógusokból állt, akik oktató-nevelő munkásságuk mellett tudományáguk jelentős művelői is voltak. Emberi-erkölcsi magatartásuk, tudományos eredményeik miatt többen közülük példaképeink voltak és maradtak életük végéig.

Emlékeztünk kiemelkedő személyiségként tartja számon: *Árkossy Sándor* földrajztanárt a kitüntetett érdemes tanári cím birtokosát, akinek osztályfőnöki óráira nemzedékek emlékeznek. *Demény Dezső* (1915–1988) szociológust, aki Berlinben a Humboldt egyetemen tanult és mint Szondi-tanítványt távolították el a kolozsvári egyetemi katedráról.

Rendkívüli tanáregyéniségként él az egykori diákok emlékezetében *Heinrich László* (1910–1985) fizikus. A Bolyai Tudományegyetem mechanikai tanszékének professzorát vallásos meggyőződése miatt bocsátották el az egyetemről és lett „csak” középiskolai tanár. A diákok nevelését legfontosabb feladatának tekintette, igazságérzete, emberséges magatartása kivételes tekintélyt adott számára a diákok között. Tudományos művei közül *Fizikai kislexikona* évtizedek óta kézikönyvvül szolgál, *Az első kolozsvári csillagdról* írt könyve tudománytörténeti ritkaság.

Hunyadi Mátyás történelemtanár is kitűnő pedagógus volt. A két világháború között a magyar egyetemi ifjúság egyik vezetője, később a Tanártovábbképző Intézet tanáraként hosszú ideig fiatal történészek mentoraként tevékenykedett.

Az iskola huszadik századi történetének egyik legnagyobb egyénisége kétségkívül *Mikó Imre* (1911–1977), akit tanárként, íróként, jogásként őriz az emlékezet. Rendkívüli tudása, emberi nagysága, cselekvő erdélyisége, tudományos munkássága nemzedékek példaképévé

avatta. Az Erdélyi Fiatalok vezető személyiségeként Párizsban jogi tanulmányokat folytatott, az 1940-es években egyetemi tanár, magyar országgyűlési képviselőként közéleti szerepet is vállalt. Ekkor írta az erdélyi nemzetiségi irodalom alapvető munkáit: *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés-t* (1932), a Huszonkét évet (1941) a Nemzetiségi jog és nemzetiségi politikát (1944). A második világháború és az orosz fogság után iskolájában orosz nyelvet tanított, később, mint szépíró is maradandót alkotott.

Az 1956-os magyarországi forradalomnak Erdélyben is súlyos következményei voltak. A romániai tisztogatások és koncepciós perek megtizedelték az iskola tanári karát több kiváló pedagógust meghurcoltak, bebörtönöztek, elbocsátottak.

Gazda Ferenc magyartanárt az 1957 őszen kezdődő kolozsvári értelmiségi perben rendszerellenes vádakkal elítélték, a börtönből az 1964-es amnesztiával szabadult. Tanári katedrára többé nem léphetett, tudományos munkásságot nem folytathatott. *Fejér Miklós* magyartanárt, *Kerekes János* számtantanárt, *Mikó Imre* orosz tanárt állásukból elbocsátották, ők a Kolozsvári Könyvelosztó Vállalat rakodómunkásai lettek. Évekig tartó megaláztatás után Fejér Miklós és Kerekes János falusi tanárként fejezték be pályájukat. Mikó Imrének megengedték, hogy visszatérjen az erdélyi művelődési életbe, a Kritérium Könyvkiadó lektoraként ment nyugdíjba.

Demény Dezső magyartanár elbocsátása után évekig ipari munkásként dolgozott, 1964-től falusi tanár lett. *Heinrich László* fizikatanárt „klerikális” magatartása miatt a tanári pályára méltatlannak nyilvánították és „átnevelésre” a termelésbe küldték, a Tehnofrig-gyár segédmunkásaként dolgozott évekig. Később volt tanítványai közbenjárására a Kolozsvári Agrokémiai Laboratórium kutatójaként alkalmazták.

A történelmi igazsághoz az is hozzá tartozik, hogy ezek az esztendőik több tanárnak lehetőséget nyújtottak a felemelkedésre: *Ósz Dénes* franciatanár, *Sinka Zoltán* román tanár és *Ulrich Ferenc* orosz tanár a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tanszékein folytatták tanári pályájukat.

Milyen eredményeket értek el az ötven évvel ezelőtt végzett diákok, hogyan sáfárgodtak az alma matertől kapott tudásanyaggal?

Az 1952-ben induló 90 tanulóbból 1955-ben 54 tanuló (60%) érettségizett. Nagyobb részük 30 tanuló (56%) középfokú végzettségű szakmunkás, tisztviselő stb. lett, kisebb részük 24 tanuló (44%) egyetemi, főiskolai diplomát szerzett. Elméleti középiskola lévén bizonyára a fordított számarány lett volna a természetes (ha a végzettek többsége egyetemet végez), de azokban az ellentmondásos esztendőikben az un. „osztályidegenek” gyermekei nem mehettek felsőfokú iskolába. Osztálytársaink közül többen többször is felvételiztek különböző fakultásokra, de származásuk miatt mindig elutasították őket.

Iskolánk ezekre az évekre elvesztette országos jellegét. Osztálytársaink közül 34 tanuló kolozsvári lakhellyel rendelkezett, 20 tanuló vidékről Kolozs-tartomány városaiból és falvaiból jött: 2 tanuló *Bácsból*, *Bonczidáról*, *Kalotaszentkirályról*, *Székről*, a többiek *Besztercéről*, *Désről*, *Egeresről*, *Marosújvárról*, *Szamosújvárról*, *Zsibórról* és máshonnan.

Az egyetemet, főiskolát végzett 24 diákból 10 tanári, 5 orvosi, 5 mérnöki, 3 jogász és 1 rendőrtiszti diplomát szerzett.

Az irodalom terén jeleskedett *Miklós László* költő, újságíró, verseit „Néhány percig reggel” (1969) címmel közölte. Tudományműveléssel foglalkozott *Sebestyén Kálmán*, aki a Magyar Tudományos Akadémián megszerezte a neveléstudomány kandidátusa fokozatot, könyveit az erdélyi iskolatörténetből írta. *Benkő Béla* matematikanár az 1970-es években a besztercei középiskola igazgató-helyetteseként a város magyar művelődési életének egyik szellemi irányítója volt.

Göröngyös életpályát mondhatott magáénak *Kovács Lajos* osztálytársunk: diákként lelkesen készült a katonatiszti hivatásra. Később, mint a román hadsereg fiatal csapattisztét feleségével együtt rendszerellenes szervezkedés vádjával letartóztatták és elítélték. Börtönévei alatt megjárta a Duna-deltában lévő fogolytábor, 1964-ben amnesztiával szabadult. Sikerült új életet kezdenie: az egyetemen elvégezte a pedagógia szakot és tanár lett. Az 1989-es változások után egyik szervezője lett az újjáalakuló országos cserkészmozgalomnak.

Kiváló sporteredményeket értek el: *Serester László* többszörös román ifjúsági tenisz bajnok, *Csűrös István*, *Magyari Tibor*, *Seres György* első osztályú vízilabda-játékosok.

Sikerekben gazdag életpályát mondhatnak magukénak: *Silay Pál* építész, *Soós László* agrár-mérnök, *Szilágyi Ferenc* ügyvéd, *Kabdebó András* vállalkozó. Nagyszüleik, szüleik hagyományos mesterségét folytatták *Felméri György* bőrdíszműves és *Istvánffy Attila* nyomdász.

A diktatúra éveiben sajnos többen elhagyták Erdélyt, a 24 felsőfokú iskolát végzettből 14-en (58%) külföldön telepedtek le: *Magyarországot* heten, *Németországot*, *Ausztriát* négyen, egy-egy osztálytársunk pedig *Franciaországot*, az *Egyesült Államokat* és *Ausztráliát* választotta új hazájának. Az 54 érettségizett közül 16-an (29%) sajnos már nem érthették meg az ötvenéves találkozót.

Osztálytársaink voltak, de az évek során – különböző okok miatt – távoztak az iskolából *Brătescu János* színész, *Inceffy Miklós* természettanár, *Kassai Géza* református lelkipásztor, *Fogarassi Ferenc* és *Ugron Gábor* vállalkozók.

A diktatúra éveiben, mint vendiákok többször meglátogattuk egykori iskolánkat. Ilyenkor a viszontlátás öröme mellett szomorúan tapasztaltuk, hogy alma materünket fokozatosan megfosztják magyar jellegétől. A román nemzetiségi politikában – így iskolánk tekintetében is – a „húzd meg ereszd meg” elv érvényesült.

Az 1950-es években az előcsarnok márvány emléktábláit letakarták, 1963-ban Berde Mózes és Brassai Sámuel mellszobrait eltávolították, a díszteremben lévő unitárius személyiségek reliefjeire román és magyar írok portréit tették. 1968-ban a politikai életben rövid enyhülési időszak következett, ekkor Berde és Brassai mellszobrai visszakerültek eredeti helyükre. 1957-ben, az iskola alapításának 400 éves évfordulóján, az intézmény felvehette Brassai Sámuel nevét, de 1963-ban megtiltották annak használatát, az enyhülés idején újra viselhetette a polihisztor nevét. Az 1986-os esztendő különösen szomorú volt a vendiákok számára: a hatalom leparancsolta az iskola faláról régi érettségi tablónkat. Az iskola termet, folyósóit elborították a Ceaușescu idézetek, képek, címerek, nyomtatott propaganda plakátok.

1989-ben azonban nagyot fordult a történelem kerek: a változások után az iskola fokozatosan visszaszerezte magyar jellegét, elméleti középiskola rangját és az unitárius egyház megindította teológiai osztályait. Az anyagi gyarapodás mellett újra megkezdődhetett a szellemi felemelkedés.

Sebestyén Kálmán

A Farkas utcai református templom Kolozsváron